

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

HORVÁTH LÁSZLÓ

NYITOTT KÉRDÉSEK HYPEREIDÉS DIÓNDAS ELLENI BESZÉDÉBEN (?)*

Az alábbiakban Hypereidés *Dióndas ellen* című beszédével kapcsolatban két kérdést vizsgálok. Az első a ránk maradt részlet végén, az általam helyreállított *hypophora* – közbevetett beszélgetés – gondolatalakzat szövegének szabatos értelmezésére, a másik pedig a koszorú-perek, a Ktésiphón-per mellett a Dióndas-per halasztásának, a törvénytársi tárgyalás Kr. e. 334. évi időzítésének lehetséges magyarázatára vonatkozik. A kérdések újabb, árnyaltabb megközelítését a legújabb szakirodalomban felmerült, korábbi álláspontomtól eltérő vagy azt részben kiegészítő megállapítások indokolják.¹

A közbevetett beszélgetés (*hypophora*)

A császárkori szónoklattani szakíró, Tiberios *Démostenés alakzatairól* írt rövid értekezésének 39. fejezetében ekképpen határozza meg a *hypophorát*:

ὕποφορὰ δὲ ἐστὶν ὅταν μὴ ἐξῆς προβαίνει ὁ λόγος, ἀλλ’ ὑποθεῖς τι ἢ ὡς παρὰ τοῦ ἀντιδίκου ἢ ὡς ἐκ τοῦ πράγματος ἀποκρίνηται πρὸς αὐτόν, ὥσπερ δύο ἀντιλεγόμενα πρόσωπα μιμούμενος.

„A közbevetett beszélgetés pedig az, amikor a beszéd nem sorjában halad tovább, hanem a szónok – mintha az a vádlótól származna, vagy az ügyből következne – közbevet valamit, majd magának válaszol: mintha két egymásnak ellentmondó szereplőt utánozna.”

Hypereidés – Dióndas vádjaival szemben elmondott védőbeszédének végén – a vádló személyes hitelének aláásására alkalmazza a közbevetett beszélgetés alakzatot, amelyben a hallgatóság előtt hatásos példákkal bizonyítja a fiatalember beszámíthatatlanságát:²

* A tanulmány az NKFIH NN 124539 számú „Társadalmi kontextus a szövegkritika tükrében: Bizánccon innen és túl” című pályázat keretében készült.

¹ J. Kucharski: Hyperides’ Hypophora. Against Diondas 28 (174r 21–32): A Suggestion. *ZPE* 203 (2017) 56–64 és E. Carawan: How the „Crown Case” Came to Trial and Why. *GRBS* 59 (2019) 109–133.

² Hyp. *Dion.* 28. A beszédről általában (beleértve a szövegkiadást és a magyar fordítást) lásd Horváth L.: *Az új Hypereidés*. Budapest (2015).

λογίσασθε δέ, ὧ ἄνδρες δικασταί, διὰ τί, ἂν τούτω πιστεύσαντες ἐμοῦ καταψηφίσθητε· ὅτι καὶ πρότερον πάποτε ἔδοξέ τι λέγειν; ἀλλ' εἰ παρ' ὑμῖν συκοφάντης ὢν ἐλέγχεται; ἀλλὰ – νῆ Δία – οἱ οικεῖοι ὁμογνώμονες αὐτῷ εἰσιν οἷς πράττει; ἀλλὰ τοὺς μὲν ἄλλους ἐάσω, ὁ δὲ π(α)τὴρ αὐτοῦ ἐπὶ ἅπαντων τῶν ἀγῶνων καὶ πρό[ς] ταῖς ἀνακρίσειςιν δεῖται αὐτοὺς παύσασθαι, καὶ οὐκ ἀρέσκειν αὐτῷ φησιν ἅ οὗτος πράττει, οὐδ' ἐθέλειν αὐτὸν πείθεσθαι αὐτῷ, ἀλλ' ὅμως ἐμοῦ κατηγορεῖ, ὅτι τοὺς δούλους τοὺς συναγωνιουμένους τῷ δήμῳ ἔγραψα ἐλευθέρους εἶναι ὑπὲρ ὧν πολ[λάκις] ἔλεγον, ἐπεσκότει μοι τὰ Μακεδόνων ὄπλα. οὐκ ἐγὼ τὸ ψήφισμα ἔγραψα, ἢ δ' ἐν Χαιρωνείᾳ μάχη.]

„Tisztelt bírák! Gondoljátok csak meg: ugyan miért hinnétek ennek, és szavaznátok le engem? Tán mert bármikor korábban úgy tűnt, hogy mond valami érdemlegeset? De ha egyszer előttem bizonyul rá, hogy bérvádló?! Vagy – Zeusra – a barátai egyetértenek azzal, amit művel? Nos, a többiekről most nem beszélek, az apja azonban minden egyes perben és a meghallgatások előtt azért könyörög, hogy ejtsék el őket, állítja: nem ért egyet fia tetteivel, aki engedelmessé nem akar neki, de engem megvádol, hogy a népért harcolni kész szolgálk felszabadítását indítványoztam, pedig minderről [*már sokszor elmondtam: a makedón fegyverek homályosították el látásomat. Nem én javasoltam, hanem a chairóneiai ütközet. Rádadásul a szolgálk különbül engedelmessékednek a népnek, mint Dióndas.*]

A gondolatalakzat szerkezete világos, az egységeket bevezető partikulák a bevett szóno-ki eszköztárat követik (ὅτι, ἀλλὰ, νῆ Δία, stb.): Miért hinnétek neki? (1a) Mert korábban mondott valami jót? (1b) Hiszen egyértelműen sykophanta! (2a) Mert a barátai egyetértenek velem? (2b) Még az apja is megpróbálja lebeszélni a pereskedésről.

Az újabb értelmezési lehetőségekre az ἀλλ' ὅμως ἐμοῦ κατηγορεῖ, ὅτι fordulat ragozott igealakja, a κατηγορεῖ (*megvádolt*) praeteritum imperfectum teremt meglehetősen erőltetett kiindulópontot. A beszéd kiadását kísérő, fent idézett fordításomban használt *jelen idejű* „megvádol” alak ugyanis szándékoltan épp azt sugallja, hogy a vádló, Dióndas a Hypereidés védőbeszédét, idézett szavait kiváltó vádbeszédében *általában* visszhangozta az elhíresült, az ókori szónoki kézikönyvektől is sokat emlegetett vádat: Hypereidés Chairóneia után a haza védelmében fel kívánta szabadítani a rabszolgákat. Jóllehet a beszéd vége elveszett, az érvelés felépítése jól követhető: Dióndas rendre felrúgja a társadalmi és a törvények szabta normákat, még az apjának sem engedelmessékedik, ennek ellenére van mersze Hypereidésen számon kérni, hogy a fennálló rendet egykor – indokolható módon, kényszerű körülmények között – egyetlen alkalommal megpróbálta átirni.

Ha azonban valaki a κατηγορεῖ igealakot és különösen annak idegen nyelvű fordításait (*prosecuted* – Carey, *hat ... angeklagt* – Maehler) a fordítók *feltételezett* szándékai szerint szigorúan múlt időnek tekinti, miként azt Kucharski – tanulmányának megszületése érdekében – keresetten teszi, rögtön előáll egy vizsgálatra „érdemes” kérdés: vajon a források egyértelmű állításával szemben nem Aristogeitón, hanem Dióndas jegyezte-e

a Hypereidésszel szembeni vádiratot a rabszolga-felszabadítás ügyében.³ Az pedig igen valószínűtlen, hogy Hypereidést kétszer vádolták volna be ugyanazért: elsőként Aristogeitón, később pedig Dióndas, miként arra magam eshetőségként utaltam.⁴ Tény és való, valóban erre céloztam (a német változattal megegyező) magyar nyelvű kötetben ekképpen: „Hypereidés utalhat arra is, hogy Aristogeitón mellett Dióndas is bevádolta a szolgákat felszabadító, elhíresült javaslata miatt (vö. *Dion.* 9. 144v 22 és 1.3.1 fejezet).”⁵ A lengyel kutató azonban az állítás végén, zárójelek között álló utalást már nem idézi, jöllehet annak van a tartalmát árnyaló jelentősége. A szóban forgó helyen és annak környezetében ugyanis Hypereidés Dióndasnak a feljelentésekben tapasztalt rendkívüli aktivitását kárhoztatja:

Διώνδας δὲ νῦν ἐν πεντήκοντα γραφαῖς, ἃς ἐγράψατο, κατὰ μὲν τῶ(ν) ὑπὲρ Φιλίππου πολιτευομένων οὐδεμίαν πῶποτε γραφὴν ἀπήνεγκεν, ἀλλ’ οὐδὲ λόγῳ ἐβλασφήμησεν οὐδὲ περὶ ἐνὸς αὐτῶν, τοῖς δὲ τάναντία ἐκείνῳι πολιτευομένοις λοιδοροῦμενος(ος) διατελεῖ ἐπὶ πάντων τῶν ἀγῶνων. ἐγράψατο δὲ Χαριδῆμον μὲν, ὃν νῦν ἐγκωμιάζει μὴ ποιεῖν ἐφ’ οἷς ἔλαβεν τὴν δωρεάν τοῦ [δήμ]ου, βουλόμενος διαπράξασθαι [οὐδὲν ὦν ἐ]δ[ίωκ]εν [ἡ]δικηκότα. Λυκοῦρ(γον) δὲ οὐ μόνον παρανόμων ἐδίωξεν, ἀλλὰ καὶ ἀσεβείας πρὸς τὸν βασιλέα. Δημοσθένη τε πλείους ἢ πέντε καὶ δέκα γραφὰς ἐγράψατο, κατ’ ἐμοῦ δὲ τρεῖς τῆι αὐτῆι ἡμέραι ἀπήνεγκεν.

„Nézzétek meg, a nevével jegyzett ötven feljelentéssel Dióndas Philippos támogatói ellen soha egyetlen pert sem kezdeményezett, de még csak szavakkal sem sértette meg egyikőjüket sem, ellenfeleit viszont folyvást gyalázza minden bírósági perben. Bepерelte Charidémot, akit most dicsőít azért, mert a nép ajándéká-

³ Lásd Hyp. Fr. 27–39 Jensen; Dem. XXVI, 11; Plut. *Vita X. Or.* 849A: κριθεῖς δ’ ὑπὸ τοῦ Ἀριστογεῖτονος παρανόμων ἐπὶ τῶν γράψαι μετὰ Χαίρωνειαν τοὺς μετοίκους πολίτας ποιήσασθαι τοὺς δὲ δούλους ἐλευθέρους, ἱερὰ δὲ καὶ παῖδας καὶ γυναῖκας εἰς τὸν Πειραιᾶ ἀποθέσθαι, ἀπέφυγεν. αἰτιωμένων δὲ τινῶν αὐτὸν ὡς παριδόντα πολλοὺς νόμους ἐν τῷ ψηφίσματι ‘ἐπεσκότει’ ἔφη ‘μοι τὰ Μακεδόνων ὄπλα. οὐκ ἐγὼ τὸ ψηφίσμα ἐγράψα ἢ δ’ ἐν Χαίρωνεῖα μάχη’. μετὰ μέντοι τοῦτο νεκρῶν ἔδωκεν ἀναίρεσιν ὁ Φίλιππος φοβηθεὶς, πρότερον οὐ δοὺς τοῖς ἔλθοῦσιν ἐκ Λεβαδείας κήρυξιν. „Amikor Aristogeitón alkotmányértési váddal perbe fogta, mert Chairóneia után azt javasolta, hogy a betelepült idegeneknek adjanak polgárjogot, a rabszolgákat szabadítsák fel, a kegytárgyakat, a gyermekeket és a nőket pedig Peiraieusban helyezték biztonságba, felmentették. Mikor egyesek amiatt kárhoztatták, hogy a javaslatában számos törvényt figyelmen kívül hagyott, azt mondta: »elhomályosították látásomat a makedón fegyverek« és hogy »nem én terjesztettem be a törvényjavaslatot, hanem a chairóneiai ütközet«. Mindenesetre ezután Philippos ijedtében megadta az engedélyt az elesettek hazaszállítására, pedig korábban ezt a Lebadeiából érkezett követektől megtagadta.” M. H. Hansen: *The Sovereignty of the People’s Court in Athens in the Fourth Century B.C. and the Public Action against Unconstitutional Proposals.* Odense (1974) 36–37.

⁴ „Now it is highly unlikely that Hyperides was prosecuted twice – the second time by Diondas – on the same charge...” Kucharski: *i. m.* (1. j.) 58., majd ugyanitt a 15. jegyzetben: „A possibility entertained by Horváth: „Vielleicht war Hyperides ausser von Aristogeiton [...] tatsächlich auch von Diondas deswegen angeklagt worden“ (2014: 163); cf. Horváth 2009: 200.”

⁵ Horváth: *i. m.* (2. j.) 200. A német változat, amelyet Kucharski idéz, ugyancsak tartalmazza a szöveg-helyre és a korábbi fejezetre történő utalást: (vgl. *Dion.* 9. 144v 22 és 1.3.1. fejezet).

ért cserébe nem váltotta be ígérését, jóllehet egyáltalán nem akarja, hogy bármit is megtegyen mindabból, amiért mint törvénytörőt perelni próbálta. Lykurgost nemcsak alkotmányértései váddal illette, hanem az archón basileus előtt még is-tenkáromlásért is följelentette! Démostenés ellen is több mint tizenöt pert indított, engem pedig egy nap alatt háromszor jelentett föl!”

Ha e példátlan tevékenységet (Démostenés ellen tizenöt, Hypereidés ellen egy nap alatt három vádirat!) megfontoljuk, valóban elképzelhető, hogy Dióndas – ha formálisan nem is ugyanazon kereset, illetve szövegezés alapján – Aristogeitón után – híres „rabszolga-felszabadító” indítványt is hol burkolt (beszédbéli utalások), hol pedig kevésbé burkolt (más szövegezésű vádirat) formában újfent elővette. Az idézett helyen (miként azt a kötetben szereplő, bevezető elemzésére történő utalás is alátámasztja) erre gondoltam. Jól tudjuk ugyanis, hogy az athéni törvények egy-egy ítélet megszületését követően tiltották, hogy ugyanabban a tényállásban újabb pert kezdeményezzenek.⁶ Kucharski a Dióndas kétes aktivitását taglaló, fent idézett szöveghely későbbi idézése után azt a lehetőséget is kizárja, hogy Dióndas Aristogeitón *synégorosa* lett volna, mert – okfejtése szerint – az egy nap alatt benyújtott három vádirat említése aligha utalhat ilyen mellékszerepre. (Véleményem szerint szerencsésebb lett volna a *synégoria* lehetőségét azzal a ténnyel megkérdőjelezni, hogy Dióndas Kr. e. 338-ban, az Aristogeitóntól kezdeményezett per idején mindössze huszonegy éves volt.)

Mindezek után a lengyel szerző a *ZPE* hasábjain közel ötoldalas (!), stilisztikai vizsgálat, történelmi kitekintéssel, jegyzetekkel és szöveghelyekkel gazdagon ellátott elemzésen keresztül jut el addig a következtetésig, hogy a *κατηγορει* igealak nem szoros értelemben értendő jogi terminus technicust tükröz, hanem akképpen értelmezendő általános megfogalmazás, miként azt én korábban és fentebb ismét megtettem. Mentéségre legyen mondva, hogy Herwig Maehler szöveghű műfordításába, a német múlt idejű megfelelőbe valóban bele lehet magyarázni azt, mintha bárki jogi értelemben értette volna a kifejezést. (A görög eredeti alapján, a némettől függetlenül készült magyar nyelvű szöveggel [jelen idejű alak] ezt nem lehetett volna megtenni, *sed Hungarica non leguntur*.) A probléma tehát álprobléma, amelynek fel sem kellett volna merülnie. (Ráadásul a német „anklagen” igének is lehet ugyanolyan általános jelentése, mint görög megfelelőjének.)⁷

⁶ Kucharski: *i. m.* (1. j.) 58. és 16. jegyzete pontos áttekintést nyújt a vonatkozó szakirodalomról, beleértve a kivételes eseteket is.

⁷ Janek Kucharski tanulmányának elkészítése közben udvarias levélben megkeresett és rákérdezett, vajon a palimpsestusban a *κατηγορει* lehet-e véghajtott (jelen idő). Válaszomat, ti. *non liquet* – miután tanulmányának szövegét a *ZPE* közlésre elfogadta és ennek ismeretében azt nekem is elküldte – általános köszönetnyilvánítással említi a 42. jegyzetben. „Professor László Horváth, whom I consulted on this matter (sc. the accentuation), points out that there may be a shadow of an acute above the penultimate syllable, but that is not certain at all.” A hűen idézett válaszom teljes szövege: „I am sorry again for the long delay. I have looked at the image (174r) again, and I think that there seems to be a shadow of the accent above the syllaba paenultima, but it is not certain at all. I think, you might argue for a circumflex, but it is difficult to prove.”

A Dióndas-per halasztásának lehetséges okai

Az ókori ékesszólás kétségkívül leghíresebb politikai összecsapása a Koszorú-perként számontartott beszédpár: Aischinés *Ktésiphón ellen* és Démosthenés *A koszorú* című beszédei. Démosthenés beszéde sok esetben tartalmában és szövegszerűen is kísérteties hasonlóságot mutat Hypereidés Dióndas ellen elmondott védőbeszédével, de az a tény is összeköti ezeket a szónoklatokat, hogy a vád benyújtása és a törvényszéki tárgyalás, a per lezajlása között évek teltek el. A Démosthenésnek koszorút javasló Ktésiphónt Aischinés Kr. e. 336-ban vádolta be, és a perre Kr. e. 330-ban került sor, a Démosthenésnek ugyancsak koszorút javasló Hypereidést pedig Dióndas Kr. e. 338-ban vádolta be, és a perre Kr. e. 334-ben került sor. A szakirodalomban egyetértés van abban, hogy a halasztás okai részben politikai, részben pedig – a politikai célokat formálisan és törvényesen is igazoló – jogi természetűek lehettek. Hogy azonban ezek pontosan mik voltak, egyértelmű bizonyíték nincs, legfeljebb többé-kevésbé valószínűnek tartható következtetések. A perhalasztás jogi lehetőségeit másutt önálló tanulmányban, a politikai háttérrel pedig a beszéd kritikai kiadását bevezető fejezetekben tárgyaltam.⁸ A források vizsgálata alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a klasszikus athéni joggyakorlatban több olyan eszköz volt, amely perhalasztásra adhatott lehetőséget. Dióndas esetében ezek közül talán a külföldön vállalt katonai szolgálat lehetett a legkézenfekvőbb, mert a vádló – a beszédből kikövetkeztethető adatok alapján – Philippos (Kr. e. 338-ban verbuvált) és Alexandros (Kr. e. 334-ban felállított) perzsaellenes inváziós seregébe is az államtól támogatott önkéntesként jelentkezett. A Hypereidés ellen indított *γραφὴ παρανόμων* eljárás, a per halasztása egészen addig érvényben maradt, amíg a felperes Kr. e. 334-ben elérkezettnek nem látta az időt újbóli beindítására. Démosthenés Koszorú-perének hatéves halasztása mögött hasonló jogi indokot sejtethünk, amelyre a felperes, Aischinés hivatkozhatott, hogy Philippos halála után, a számára kedvezőtlen politikai helyzetben ne kelljen lefolytatnia a pert és kockáztatnia a bukást. A halasztás váratlanságát sejteti, hogy Démosthenés a ránk maradt védőbeszédében nem tér ki érdemben a Kr. e. 336–330 közötti időszak eseményeire, a beszéde tehát már készen is állhatott addigra, mikor a halasztás bekövetkezett.

Dióndasszal kapcsolatban a fent összegzett magyarázatom valószínűségét, részleges igazát Carawan legújabb tanulmányában többször is elismeri.⁹ Mindemellett

⁸ Horváth L.: Perhalasztás Athénban: A *γραφὴ παρανόμων* időzítése. *AntTan* 57 (2013) 249–257. és *uő*: The Postponement of the Trial by Jury in Athens: The Timing of the *graphē paranomōn*. In: *Use and Abuse of Law in the Athenian Courts*, Eds. Ch. Carey – I. Giannadaki – B. Griffith-Williams. Boston (MA) – Leiden (2018) 132–145. Illetve Horváth: *i. m.* (2. j.) 35 és *passim*.

⁹ Carawan: *i. m.* (1. j.) 18. és 23. „Horváth suggests that Diondas revived the case when he expected to leave Athens and join the Macedonian crusade against Persia, so he had little to lose. That recourse probably factored into his decision, but he must have known...” „So, to sort out these complications: one may reasonably suppose that Diondas was willing to revive his prosecution because Alexander had crushed the opposition – and perhaps because he expected to join him in Asia and thus evade any consequences at Athens (as Horváth suggests).”

azonban a Démosthenés- és a Hypereidés-per lefolytatásának, azaz a törvényszéki szakasz megvalósításának kezdeményezésére (a közös ismertetőjegyek alapján) eredeti, de aligha bizonyítható megoldást talál. Feltételezése szerint a beszédpárban (Aischinés–Démosthenés) és a Hypereidés-beszédben egyaránt olyan, eddig kevésbé vagy félreértett utalások vannak, amelyek alapján egyértelmű, hogy mindkét esetben a per lefolytatását közvetlenül a koszorújavaslatok újbóli benyújtása idézte elő.¹⁰ Démosthenést mindkét történelmi helyzetben komoly veszély fenyegette: a makedón uralkodó a kiadatását vagy megbüntetését készült követelni, illetve elérni az athéni néptől. Kr. e. 330-ban – így Carawan érvelése –, az Agis-féle felkelés előkészítésében játszott, bár titkolni igyekezett szerepét, Kr. e. 335-ben pedig a thébai felkelés nyílt támogatását készült számonkérni rajta Alexandros. A Kr. e. 330. évi várható számonkérés merő feltételezés, a Kr. e. 335. évnek azonban van biztos alapja is, mert Thébai lerombolása után valóban Démosthenés kiadatását is követelték a makedónok. Csakhogy Démadés „körmonfontan szerkesztett javaslatára” (φιλοτέχως), közbenjárására ezt sikerült elhárítani.¹¹ Carawannak azonban nem kevésbé csavaros érvelése alapján ebben az esetben nem a makedón követelésnek, hanem az annak csillapítására, a Démadéstól az uralkodónak beígért otthoni büntetésnek kellett elébe vágni.¹² A hipotézis szerint az athéni nép rokonszenvének biztosítására a megoldás Kr. e. 330-ban és 334-ben egyaránt az volt, hogy a korábbi, de érvényesítésükben meggátolt koszorújavaslatokat a javaslattevők (így Ktésiphón, illetve Hypereidés) újból benyújtották, egyszersem mind megszavaztatták, hogy ha ellenük valaki ismét γραφή παρανόμων eljárást kezdeményez, a pert azonnal törvényszéki szakaszba kell helyezni, és a várhatóan sikertelen vádlót a pénzbírság mellett további jogfosztással is kell sújtani. Ebben a helyzetben – a szerzőnek felépítésében logikus és következetes érvelése alapján – a két vádlónak, Aischinésnek és Dióndasnak nem volt választása, ha változatlanul meg akarták akadályozni Démosthenés politikai elismeré-

¹⁰ Lásd például Carawan: *i. m.* (1. j.) 116 skk. Aischinés a 3. fejezetben a prytánokat és az elnököket támadja, akiknek az ügymenet felügyelete a feladatuk. A szónok – Carawan szerint – épp Ktésiphón javaslatának felelevenítését kifogásolja, az alkotmányt félti, mert a γραφή παρανόμων intézményét támadják. Új keletű megoldásokra céloz, majd később (191–194. fejezetek) szabálytalan eljárásokat kifogásol. A szerző szerint utóbbiak is a Kr. e. 330. évi politikai helyzethez illeszkednek. A demokrácia aláásásának első lépése az, ha a γραφή παρανόμων eljárásokat felfüggesztik. Carawan szerint Aischinés arra gondol, hogy a Ktésiphón-javaslat felelevenítése épp ilyen cselekedet. A 192. fejezetben Aischinés arról panaszkodik, hogy megfordultak a szerepkörök: Carawan szerint – bár a kutatók mindezt általában értelmezik – a kijelentés épp arra vonatkozhat, hogy hat év után Aischinés úgy érzi, ő került a vádlottak padjára. Démosthenés a 82. skk. fejezetben olyan határozottan fenyegeti ellenfelét a jogfosztással, hogy kijelentései *ad hoc* meghatározott büntetésre, nem a hatályos törvényekben rögzített következményekre vonatkozhatnak. A forráshelyek alapján Carawan szerint Ktésiphón javaslatának megújításakor megszavaztak egy záradékot is: ha valaki megtámadja a javaslatot és elveszti a pert, nem kapja meg a szavazatok ötödét, a bíróság egyedi büntetést szab ki rá.

¹¹ Lásd részletesen a Dióndas-beszéd vonatkozó részeinek elemzésével Horváth: *i. m.* (2. j.) 24 skk.

¹² Carawan: *i. m.* (1. j.) 23. „From the pages preserved in the palimpsest we might rather conclude that, in response to Demades’ artful proposal, in order to frustrate any bill of impeachment, Hyperides revived the old decree honoring Demosthenes. And so Diondas had to take up the cold case.”

sét, vádat kellett emelniük és vállalniuk kellett a pert, amelynek végkimenetele mindkettjük esetében közismert.

A *Greek, Roman and Byzantine Studies* hasábjain megjelent tanulmány kétségkívül az első olyan kísérlet, amely átfogó megoldást kíván adni a koszorú-perek törvényeségi időzítésének és a tárgyalások megvalósításának kérdésére. Sem a beszédekben sem pedig egyéb forrásokban azonban nincs egyértelmű utalás vagy bárminemű támpont arra, hogy újbóli javaslattétel előzte volna meg és váltotta volna ki a perek tárgyalását. Carawan érvelése tehát tetszetős, ugyanakkor aligha meggyőző hipotézis marad. Véleményem szerint az egyetlen lehetséges és a leginkább bizonyítható magyarázat változatlanul az, hogy a megfelelő jogi indokokkal és ürügyekkel halogatott pereket maguk a kezdeményezők, illetve a mögöttük álló politikai csoportosulások folytattatták le a törvényszékeken egy-egy számukra kedvezőnek tűnő történelmi helyzetben.

HORVÁTH LÁSZLÓ
ELTE BTK Görög Tanszék
ELTE Eötvös József Collegium
horvathl@eotvos.elte.hu

A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. (SID_1)